

กระบวนการสร้างสรรค์และสืบสานผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัย
อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
Tai Lue Weaving's Creation and Inheritance At Ban Sri Donchai,
Chiang Khong District, Chiang Rai

สุรียา วงศ์ชัย¹
Suriy Wongchai

บทคัดย่อ (Abstract)

ผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีอัตลักษณ์สำคัญซึ่งสืบทอดกันมาหลายชั่วคน คือการทอเทคนิคเกาะลัว่งกลางสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยมีการพัฒนารูปแบบต่างๆ เรื่อยมา จนในยุคแห่งการค้าสมัยใหม่ผ้าทอไทลื้อศรีดอนชัยได้มีอนุรักษ์และการพัฒนารูปแบบการทอให้สอดคล้องกับโลกยุคปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ สังเกต สัมภาษณ์ และวิเคราะห์ จนพบว่าภายในชุมชนศรีดอนชัยมีกระบวนการสร้างสรรค์ที่หลากหลายทั้งออกแบบลวดลาย การคลี่คลายลวดลายเดิมมาประยุกต์เป็นลวดลายใหม่ๆ หรือนำผ้าทอมาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ แต่กระบวนการของบ้านศรีดอนชัยไม่ได้มีเพียงการรังสรรค์ความวิจิตรของผืนผ้า แต่มีสิ่งที่น่าสนใจคือกระบวนการสืบสาน โดยการสร้างแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนและใช้ประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมมาสร้างความตระหนักในคุณค่า และความภาคภูมิใจในผ้าทอไทลื้อซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญของชุมชน ซึ่งได้ความรู้และความตระหนักคุณค่านี้ได้นำกลับไปเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนการสร้างสรรค์ผ้าทออย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้จึงได้พบว่ากระบวนการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาต่างๆ จำเป็นต้องมีกระบวนการสืบสานร่วมกับประเพณีและวัฒนธรรมด้วยจึงจะเกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ (Keywords): ไทลื้อ; เกาะลัว่ง; สร้างสรรค์; สืบสาน

Abstract

Tai Lue Ban Sri Donchai woven fabric in Chiang Khong District Chiang Rai has an important identity that has been passed down through generations. This identity is the weaving technique of multicoloured tapestry in the middle of the skirt. This research conducted a field visit, observation, interview, and analysis to determine that the Sri Donchai community engages in a variety of creative processes, such as

Received: 2023-02-23 Revised: 2023-03-18 Accepted: 2023-03-24

¹ สาขาล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Lanna Studies, Humanities Faculty
Chiangmai University. Corresponding Author e-mail: suriyawongchai1981@gmail.com

pattern design, unravelling existing patterns to apply new patterns, and the use of woven materials to invent new products. However, the technique of Baan Sri Donchai is not limited to the development of the fabric's fineness. What is fascinating, though, is the inheritance process, which involves building learning resources within the community and employing traditional rituals to raise awareness of the values and pride in Tai Lue woven textiles, a significant part of the group's cultural history. This knowledge and awareness of this value have reverted to being an important part of supporting the continuous creation of woven fabrics. This research has revealed that for future textile creation to be sustainable, a process of continuity with tradition and culture is required for the many knowledge-creation processes.

Keywords: Tai Lue; Tapestry; Creation; Inheritance

บทนำ (Introduction)

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต สาขาล้านนาศึกษา หัวข้อ “ผ้าเกะลั้ง: กระบวนการสร้างสรรค์ผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” เนื่องจากในช่วงเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมาเกิดกระแสการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างแพร่หลาย ความนิยมในการใช้ผ้าทอพื้นเมืองของไทย ทำให้เกิดการฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย จากกลไกการตลาดในเรื่องราคาและความนิยมของผู้บริโภคทำให้กลุ่มทอผ้าแต่ละกลุ่มเลียนแบบรูปแบบของผ้าทอซึ่งกันและกัน จนทำให้ผ้าทอในแต่ละแห่งสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของตนเองไป แต่พบว่าในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชาวไทลื้อบ้านศรีดอนชัยกลับสร้างสรรค์และพัฒนางานทอผ้าลายเกะลั้งได้อย่างโดดเด่น โดยไม่ได้สูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิม ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างที่หาได้ยากในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงได้ทำการลงพื้นที่ศึกษา สัมภาษณ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาพัฒนาการ และกระบวนการในการสร้างสรรค์ชิ้นงานผ้าทอ รวมไปถึงกระบวนการที่ชุมชนไทลื้อศรีดอนชัยใช้ในการอนุรักษ์อัตลักษณ์ความเป็นไทลื้อดั้งเดิมที่ส่งผลต่อการผลิตผ้าทออย่างต่อเนื่อง

ไทลื้อบ้านศรีดอนชัย ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นชาวไทลื้อที่แยกมาจากชาวไทลื้อบ้านท่าข้าม ตำบลหล้า่างาว อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันประกอบด้วยบ้านศรีดอนชัย หมู่ 7 บ้านศรีชัยมงคล หมู่ 12 บ้านศรีมงคล หมู่ 14 และบ้านศรีดอนชัย หมู่ 15 ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของในปัจจุบัน ด้วยเหตุที่อพยพมาจากบ้านท่าข้าม ชาวไทลื้อกลุ่มตำบลศรีดอนชัยนี้จึงมักเป็นที่รู้จักในชื่อ “ลื้อท่าข้าม” และวัดประจำหมู่บ้านศรีดอนชัยยังคงปรากฏชื่อ “วัดท่าข้ามศรีดอนชัย”

ภาพที่ 1 การแต่งกายของบุรุษและสตรีชาวไทลื้อศรีดอนชัย

ชาวไทลื้อชุมชนบ้านศรีดอนชัย มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นต่อรุ่นมาช้านาน โดยเฉพาะวัฒนธรรมผ้าทอ ที่ยังคงอัตลักษณ์ดั้งเดิมมาจวบจนปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้หญิงไทลื้อบ้านศรีดอนชัยทุกคนจะได้รับการฝึกฝนให้ทอผ้าเป็นตั้งแต่อายุ 7-8 ขวบ โดยเริ่มจากการฝึกทอผ้าเป็นผืนสำหรับตัดถุงย่าม หรือการทอผ้าเช็ดหน้าโดยใช้เทคนิคการขัดสานพื้นแบบธรรมดา เมื่อสามารถทอด้วยเทคนิคขัดสานลายพื้นได้แล้วจึงจะมีการฝึกฝนเทคนิคลวดลายที่ซับซ้อนขึ้นตามลำดับ (ปรางค์วัฒนากุล, 2559)

การทอผ้าของชาวบ้านศรีดอนชัยนั้น นอกจากจะทอด้วยเทคนิคขัดสานธรรมดาซึ่งเป็นการทอผ้าพื้นแล้ว ยังมีความสามารถในการทอผ้าด้วยเทคนิคต่างๆ ให้เกิดลวดลายงดงามหลากหลายอีกด้วย ได้แก่ เทคนิคยกดอกในการทอผ้าห่ม เทคนิคเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษที่เรียกว่า “มุก” (ขีดหรือจก) ในการทอผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) ผ้าเช็ดหรือผ้าพาดบ่า และตุ่ง โดยเทคนิคที่โดดเด่นเป็นอย่างมากของชุมชนชาวไทลื้อบ้านศรีดอนชัยคือ เทคนิคเกาะลัว่ง ซึ่งมักใช้ในการทอผ้าชิ้นสำหรับสตรี

ภาพที่ 2 การทอเทคนิคเกะล้งของไทลื้อศรีดอนชัยด้วยด้ายหลากสี

ผ้าซิ่นเกะล้งของชาวไทลื้อศรีดอนชัย

ผ้าซิ่นของชาวบ้านศรีดอนชัยมีลักษณะโดดเด่นด้วยลวดลายหลักเป็นการทอด้วยเทคนิคเกะล้งซึ่งอยู่กลางตัวซิ่นหรือท้องซิ่น มีการใช้ลายจากเทคนิคมุกเป็นลายประกอบ ลักษณะลายจากเทคนิคเกะล้งเป็นลวดลายเรขาคณิต มีสีสดใส เช่น ลายสามเหลี่ยม ลายสี่เหลี่ยม ลายก้างปลา ลายเส้นทแยง เป็นต้น ลายเหล่านี้อาจเป็นลายเดี่ยวหรือลายประสมกันเกิดเป็นลวดลายหลากหลาย ผ้าซิ่นแบบดั้งเดิมนั้นจะมีลวดลายหลักเป็นเกะล้งที่กว้างประมาณ 10 เซนติเมตร มีลายประกอบขนาดเล็กอยู่บนและล่างลายหลักที่ทอด้วยเทคนิคเกะล้งกว้างประมาณ 5 เซนติเมตร หรือเทคนิคมุกที่กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร โดย ลายเกะล้งนิยมใช้สีสดใสทั้งในลายหลักและลายประกอบ เช่น แดง เหลือง ส้ม เขียว ชมพู และฟ้า ส่วนตัวซิ่นนิยมวรรณะสีหลักเป็นสีเขียว และใช้ลายริ้วเป็นคู่สีที่กลมกลืนกับสีเขียว เช่น ชมพู ม่วง ส้ม และแดง ร่วมกับลายริ้วที่เป็นสีดำหรือคราม

ภาพที่ 3 ผ้าซิ่นดั้งเดิมทอด้วยเทคนิคเกะล้งอายุราว 60 ปีของบ้านศรีดอนชัย

กระบวนการสร้างสรรค์ผ้าทอไทลื้อ

ในปัจจุบันเพื่อส่งเสริมการขายและตอบรับการท่องเที่ยว รวมถึงกระแสนิยมการนุ่งผ้าขึ้น ออกงานของกลุ่มสตรีทั่วไป ผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัยจึงได้มีการพัฒนารูปแบบอย่างสร้างสรรค์ วิจิตรตระการตา จากลายเกะล้วงขนาดกลางเฉพาะท้องถิ่นมาสู่ลายเกะล้วงแบบเต็มผืน โดยมีทั้ง การดัดแปลงลวดลายดั้งเดิม การออกแบบลวดลายใหม่ รวมถึงการเลือกสรรลวดลายดั้งเดิมมาเรียงร้อยใหม่อย่างมีศิลปะ กลายเป็นการพัฒนาในรูปแบบในเชิงสร้างสรรค์ด้วยหลายกระบวนการ จำแนกได้ดังนี้

1. การออกแบบสร้างสรรค์ลวดลายใหม่

1.1 การดัดแปลงและคลี่คลายลวดลาย

การปรับขนาดและสลับสี โดยการคัดสรรลวดลายดั้งเดิมมาเรียงตำแหน่งใหม่ ปรับขนาดลายเกะล้วงให้ใหญ่ขึ้นจนเต็มผืนผ้าหรือสลับสี ผสมเข้ากับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้พืชพันธุ์ต่างๆ พระอาทิตย์ และพระจันทร์ สร้างให้เกิดภาพหลากหลายมิติและมุมมอง ยกตัวอย่างเช่น

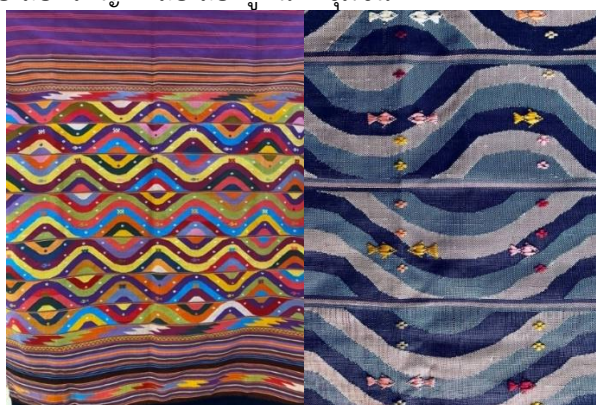

ภาพที่ 4 ลายผัดแฉ่นแบบดั้งเดิม(ซ้าย) และลายผัดแฉ่นแบบประยุกต์ของพิพิธภัณฑ์ลื้อลายคำ

ภาพที่ 5 ตัวอย่างผ้าลวดลายใหม่ๆ ลายพระอาทิตย์(ซ้าย) และลายหมากตาวเดือนเบ้ง (ขวา) ที่เกิดจากการประยุกต์ลวดลายดั้งเดิมร่วมกับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและสิ่งรอบตัวในเชิงงานศิลปะของพิพิธภัณฑลื้อลายคำ

ผ้าทอไทลื้อศรีดอนชัยมีการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ พัฒนาจากลายดั้งเดิมที่มักเป็นเหลี่ยมหรือเส้นตรงแบบเรขาคณิตมาปรับให้เห็นเป็นเส้นโค้งคล้ายริ้วคลื่น ซึ่งสามารถแสดงออกถึงฝีมืออันเป็นเลิศของช่างทออาวุโสชาวไทลื้อบ้านศรีดอนชัยได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น ผลงานของพิพิธภัณฑลื้อลายคำ ในชุด “สีสันแห่งลุ่มน้ำโขง” ที่ได้พัฒนาปรับลายเกาส์เส้นตรงเป็นเส้นโค้งเกิดเป็นลวดลายที่พลิ้วไหวราวกับเกลียวคลื่นสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่อิงอยู่กับสายน้ำทั้งแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง ซึ่งเป็นดังสายเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงผู้คนทั้งชุมชน

ภาพที่ 6 ลายริ้วเกลียวคลื่น และลายน้ำของที่เป็นเส้นโค้ง

1.2 การใช้วัสดุใหม่ในการทอ

เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผ้าทอ ชาวบ้านศรีดอนชัยในปัจจุบันได้มีการใช้วัสดุใหม่ๆ ที่มีราคามาเพิ่มเติมในการรังสรรค์ผืนผ้า เช่น เส้นไหม เส้นโลหะสีเงินและสีทอง ซึ่งการทอด้วยวัสดุเหล่านี้ต้องใช้ความชำนาญและฝีมือของช่างทอ เนื่องจากทอได้ยากกว่าเส้นฝ้าย เพราะเส้นไหมมีขนาดเล็กกว่า และความลื่น ส่วนเส้นโลหะนั้นมีความยืดหยุ่นน้อย การจะขึ้นลายที่ประณีตงดงามจากวัสดุเหล่านี้ได้นั้น ช่างทอจึงจำเป็นต้องใช้ความสามารถและทักษะอย่างสูง จึงส่งผลให้ผ้าทอที่ใช้วัสดุใหม่ๆ เหล่านี้มีคุณค่าและราคาที่สูงตามขึ้นไปด้วย

ภาพที่ 7 ลายสร้อยดอกแก้ว เป็นตัวอย่างหนึ่งของการทอด้วยเส้นไหม เส้นโลหะเงินและทองอย่างประณีตงดงาม

1.3 การผสมผสานเทคนิคจกและเกาะลัว่ง

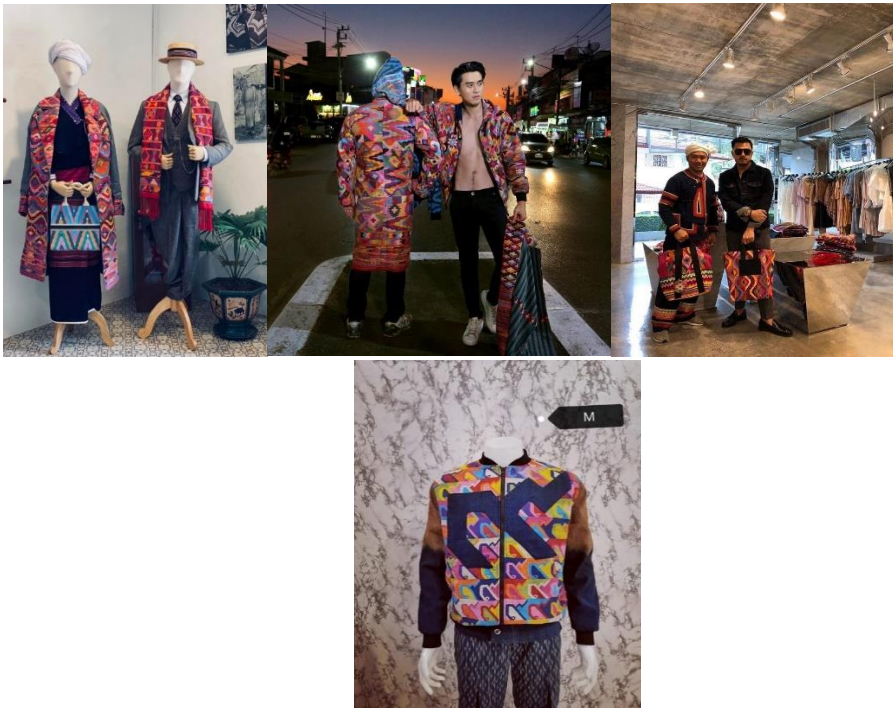
จากเดิมที่เป็นการใช้เทคนิคเกาะลัว่งเพียงอย่างเดียว ชาวไทลื้อศรีดอนชัยได้มีการประยุกต์ลวดลายใหม่โดยการนำเทคนิค “จก” เป็นรูปสัตว์ตัวเล็กๆ เช่น ลายจกรูม้า รูปลูก ปลา รูปนก และลายดอกแก้ว มาทอประสมซ้อนลงบนเทคนิคเกาะลัว่ง ทำให้เกิดลวดลายที่มีมิติความงามอันแปลกใหม่มีชีวิตชีวา เช่น การเพิ่มปลาตัวเล็กๆ ลงไปในลายผืนน้ำ

ภาพที่ 8 -9 ผ้าลายน้ำไหลเกาะยอด(ซ้าย) และลายจกปลาในกระแสน้ำของ(ขวา) ที่ตกแต่งด้วยลวดลายสัตว์ และปลาเล็กๆ ที่ทอด้วยเทคนิคจกประสมกระจายบนลายเกาะลัว่งหลากสี แสดงถึงอยู่ร่วมกันอย่างอุดมสมบูรณ์

2. การแปรรูปผ้าทอเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ

จากเดิมที่เป็นการทอผ้าขึ้น และสิ่งทอเพื่อใช้ในครัวเรือน ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย ปัจจุบันเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าและรองรับความต้องการของตลาดที่หลากหลาย ผ้าทอไทลื้อศรีดอนชัย จึงปรากฏใหม่ในทศวรรษนี้ด้วยรูปแบบที่แปลกใหม่ มีการออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กระเป๋า, เสื้อแจ็คเก็ต, เสื้อคลุม, เดรส, สูท ฯลฯ ทั้งจากการออกแบบเองภายในชุมชน หรือการออกแบบร่วมกับนักออกแบบจากภายนอก เช่น แบรนด์ ASAVA ซึ่งนับเป็นการก้าวไปสู่การออกแบบผลิตภัณฑ์ในระดับสากลให้เข้ากับคนรุ่นใหม่ในสังคมเมือง เป็นการรับเอาปัจจัยและความนิยมต่างๆ จากภายนอกเข้ามาประยุกต์ จนเกิดงานที่น่าตื่นตาตื่นใจ

ภาพที่ 10 ตัวอย่างเสื้อผ้า และกระเป๋าในการออกแบบตามสมัยใหม่

กระบวนการสร้างสรรค์ผ้าทอเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนคลี่คลายคลาย การใช้วัสดุใหม่ๆ รวมไปถึงงานก้าวข้ามไปสู่การผลิตเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ส่งผลให้ผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัย เกิดพลวัตไม่หยุดนิ่ง ไม่ได้ถูกแช่แข็งเหมือนวัฒนธรรมหลายๆ แห่งที่ติดอยู่กับรูปแบบเดิมๆ ผ้าทอที่นี่ได้มีการลองผิดลองถูก และปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีสีสันและชีวิตชีวา

กระบวนการเพิ่มคุณค่าของผ้าทอไทลื้อ

นอกจากกระบวนการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยกระบวนการต่างๆ ของชาวไทลื้อศรีดอนชัยดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว พบว่านอกจากผ้าทอไทลื้อศรีดอนชัยมีกระบวนการสร้างสรรค์ลวดลายพื้นผ้าที่ความโดดเด่นแล้วนั้น ชุมชนไทลื้อศรีดอนชัยมีอีกหนึ่งกระบวนการที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผ้าทอเกาะลัวะเกิดความต่อเนื่องอย่างมีนัยยะสำคัญ คือกระบวนการเพิ่มคุณค่าของผ้าทอภายในชุมชน ด้วยเครื่องมือที่หลากหลาย ดังจะแยกเป็นสองหัวข้อหลักๆ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน และการเผยแพร่ความรู้ด้วยประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ดังจะกล่าวโดยละเอียดดังนี้

1. การสร้างแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน

แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนถือเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ส่งเสริมให้ผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้เรียนรู้ ตระหนักและเข้าใจเรื่องราวตัวตนของคนไทลื้อ รวมถึงเป็นแหล่งศึกษาลวดลายดั้งเดิมอันเป็นพื้นฐานที่จะหยิบยกไปสร้างสรรค์ชิ้นงานใหม่ๆ ได้อย่างมีอัตลักษณ์ โดยในชุมชนศรีดอนชัยเอง มีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญถึง 4 แห่ง ดังนี้

1) วัดท่าข้ามศรีดอนชัย

เป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่มือง โดยได้มีการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานและศูนย์วัฒนธรรมไทลื้อ เพื่ออนุรักษ์ เผยแพร่ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมและการจัดกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนาและต้อนรับนักท่องเที่ยว ทั้งการจัดอาหารขันโตกไทลื้อ และการแสดงต่างๆ ตามแบบฉบับไทลื้อ

ภาพที่ 11 กิจกรรมภายในวัดท่าข้ามศรีดอนชัย

2) เอือนไทลื้อ 100 ปี หรือเอือนเอื้อยคำ

มีลักษณะเป็นเรือนไม้ตามแบบสถาปัตยกรรมไทลื้อ แต่เดิมด้านล่างเป็นร้านขายของชำ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นร้านจำหน่ายผ้าทอของชุมชน นอกจากจะเป็นบ้านโบราณอายุร้อยปีที่หาชมได้ยากแล้ว ภายในบ้านยังมีการจัดแสดงสิ่งทอ ผ้าโบราณ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า รวมถึงเครื่องเรือน เครื่องใช้สอยในวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ โดยมีการจำหน่ายของระลึกจากชุมชนทั้งผ้าทอและของฝากต่างๆ

ภาพที่ 12 ภาพบ้านโบราณของเฮือนไทลื้อ 100 ปี

3) ช่วงวัฒนธรรมไทลื้อเฮือนคำแพง

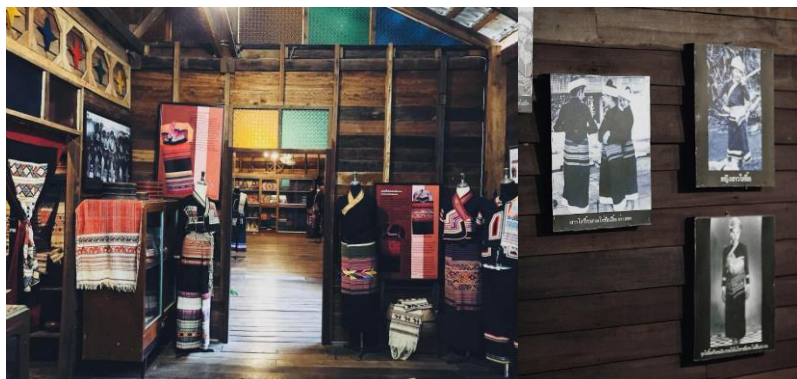
เป็นบ้านแบบไทลื้อโบราณ มีการจัดแสดงเสื้อผ้าและข้าวของเครื่องใช้โบราณต่างๆ ซึ่งเปิดให้เข้าชมฟรีโดยไม่คิดค่าบริการ อีกทั้งยังเปิดให้เข้าพักได้แบบโฮมสเตย์ เพื่อสัมผัสวิถีชีวิตของชาวไทลื้ออย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ยังรับจัดอาหารแบบขันโตกและมีการแสดงทางวัฒนธรรมชาวไทลื้อให้ได้รับชม

ภาพที่ 13 การแสดงฟ้อนรำที่เฮือนคำแพง

4) พิพิธภัณฑลื้อลายคำ

เป็นพิพิธภัณฑลื้อในบ้านไม้ 2 ชั้น จัดสร้างเพื่อเก็บรักษาข้าวของเครื่องใช้ เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์การอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน ของชาวไทลื้อในอดีต มีการจัดแสดงเครื่องแต่งกายไทลื้อแบบต่างๆ และจำลองวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทลื้อ นอกจากนี้ตัวบ้าน ยังมีลานด้านหลัง ซึ่งเป็นลานกิจกรรมเป็นกาตหมั้ว หรือการปั่นฝ้ายทอผ้า ฟ้อนรำในแบบของคนไทลื้อ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจในช่วงเทศกาลหรือโอกาสพิเศษ

ภาพที่ 14 ส่วนจัดแสดงผ้าโบราณของพิพิธภัณฑ์ลือลายคำ

พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนเหล่านี้ ได้เป็นแหล่งศึกษาและรวบรวมเผยแพร่องค์ความรู้ให้คนในชุมชนได้เห็นรำลึกถึงบรรพบุรุษ ทั้งวัฒนธรรมความเป็นอยู่ บ้านแบบโบราณ อาหารการกิน เสื้อผ้า และการแสดงของไทย ทำให้เห็นถึงความงดงามของอัตลักษณ์ที่ตนมีเกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ ภูมิใจในท้องถิ่น รวมไปถึงความภาคภูมิใจในสิ่งทอเครื่องนุ่งห่มทั้งหลาย อันเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นไทยของตน

2. การเผยแพร่ความรู้ด้วยประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ

1) งานลูกหลานสืบสานตำนานไทลื้อ

การจัดงานประจำปี “ลูกหลานสืบสานตำนานไทลื้อ” จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2543 โดยท่านพระครูสุจินวรคุณเจ้าอาวาสวัดท่าข้ามศรีดอนชัยได้เริ่มจัดร่วมกับกลุ่มเยาวชนบ้านท่าข้ามศรีดอนชัยกลุ่มหนึ่งซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (แวนแก้ว ภิรมย์พลัด , 2563, 11 เมษายน) ในงานประกอบด้วยการจำลองวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ มีการจัดนิทรรศการ การสร้างเรือนไทลื้อจำลอง การแสดงความเป็นอยู่แบบพื้นบ้านของชาวบ้านศรีดอนชัย การละเล่น ฯลฯ มีการส่งเสริมให้ผู้มาร่วมงานแต่งกายด้วยชุดไทลื้อแบบดั้งเดิมซึ่งทำให้คนในชุมชนเริ่มเห็นคุณค่าของการแต่งกายแบบดั้งเดิมอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ 15 กิจกรรมต่างๆ ในงานลูกหลานสืบสานตำนานไทลื้อ

2) งานจุลกฐิน

จัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2547 ท่านพระครูสุจินวรคุณ ได้เริ่มจัดงาน “จุลกฐิน” หรืองาน “ถวายทานผ้าทันทใจ” ขึ้นโดยนำเอากิจกรรมงาน “ลูกหลานสืบสานตำนานไทลื้อ” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของงานจุลกฐินด้วย (เสาวลักษณ์ วงค์ชัย, 2564, 10 ตุลาคม) การทอดกฐินแต่เดิมนั้นชาวบ้านจะรวมกันนำผ้าพระกฐินไปถวายพระ แต่ในงานจุลกฐิน มีการเพิ่มขึ้นตอนกระบวนการทำผ้าขึ้นมาอีก ตั้งแต่ปลูกฝ้ายเตรียมไว้ก่อนหน้าช่วงเดือนเมษายน เรียกพิธีปลูกฝ้ายว่า “พิธีปลูกฝ้ายมงคล” ช่วงประมาณเดือนสิงหาคมหรือกันยายน เป็นช่วงที่ฝ้ายกำลังงอกงาม ก็มีการบำรุงดูแลอย่างดี ก็จัดพิธีขึ้น เรียกว่า “พิธีเก็บกล่อมฝ้ายมงคล” พอถึงวันก่อนวันทอดกฐินซึ่งจะจัดประมาณช่วงเดือนพฤศจิกายน ก็จะเก็บฝ้ายนำมาทำเป็นเส้นด้าย จากนั้นก็นำไปทอเป็นผืนผ้า การทำผ้าสำหรับทำบุญถวายพระได้อย่างรวดเร็ว คือ ตั้งแต่เริ่มกระบวนการทำผ้าจนกระทั่งเสร็จเป็นผืนผ้าและนำถวายพระ ใช้เวลาเพียง 1 วันถือกันว่า ทำได้รวดเร็วทันใจ พิธีเก็บฝ้ายและทอผ้านี้จึงเรียกว่า “พิธีเก็บฝ้ายและทอผ้าทันทใจ” ในวันงานทอดผ้าพระกฐิน จะมีขบวนแห่ผ้าพระกฐิน (แวนแก้ว ภิรมย์พลัด, 2563, 11 เมษายน) ซึ่งจัดขบวนโดยให้มีลักษณะและบรรยากาศเป็นแบบไทลื้อ ทั้งการตกแต่งขบวนแห่ ดนตรี เพลงร้องประกอบ รวมทั้งผู้เข้าร่วมขบวนแห่ก็แต่งกายด้วยชุดแบบไทลื้ออย่างงดงามเป็นเอกลักษณ์

ภาพที่ 16 การแต่งกายด้วยผ้าเกาะลัวะของผู้เข้าร่วมการเก็บฝ้ายในงานจุลกฐิน

3) งานถวายผ้าห่อคัมภีร์

ผ้าห่อคัมภีร์ คือ ผ้าที่สร้างขึ้นห่อคัมภีร์ใบลานเพื่อปกป้องจากแสงแดด, ฝุ่น และแมลงต่างๆ ที่จะเข้ามาทำลาย เนื่องจากในทางพุทธศาสนาการสร้างคัมภีร์ใบลานถือว่ามีอันสูงส่งมาก หากเกิดมาชาติหน้าจะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้บรรลุธรรมอันวิเศษ ประเพณีการ “ทานธรรม” จึงเป็นที่นิยมมาก โดยเฉพาะชายชาวล้านนาที่มีโอกาสบวชเรียน สำหรับผู้หญิงแม้ว่าจะไม่มีโอกาสได้เล่าเรียนเขียนอ่านจากคัมภีร์เหล่านี้ แต่ก็สามารถสร้างสมบุญได้ ด้วยการประดิษฐ์ผ้าห่อเพื่อรักษาคัมภีร์ไว้ (สิงหนันท์, 2564)

ในชุมชนไทลื้อศรีดอนชัย ได้มีการรื้อฟื้นประเพณีการถวายนผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2559 เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณี โดยการถวายนผ้าห่อคัมภีร์นี้ได้ส่งผลให้เกิดกระแสการทอผ้า และการร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน โดยช่างทอที่เลิกทอก็กลับมาทอเพื่อการสร้างบุญรวมไปถึงคนที่ไม่เคยทอก็มีโอกาสมาฝึกทอได้เนื่องจากเป็นผ้าชิ้นเล็กไม่ต้องอาศัยความชำนาญและเวลามากนัก (กนกวรรณ วงค์ชัย, 2563, 8 เมษายน) ถือว่าประเพณีการถวายนผ้าห่อคัมภีร์นี้ได้ปลุกกระแสความมีชีวิตชีวาให้แก่การทอผ้าในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 17 งานถวายนผ้าห่อคัมภีร์ และการแต่งกายด้วยชุดไทลื้อของสตรีในหมู่บ้าน

4) ประเพณีการแต่งงาน

หลายสิบปีที่ผ่านมา ประเพณีการแต่งงานของคนภายในชุมชนมักมีการแต่งกายตามสมัยนิยม ตามแบบภาคกลาง ไปจนถึงการแต่งกายแบบยุโรป แต่หลังจากที่มีการรื้อฟื้นประเพณีสำคัญต่างๆ ทั้งจุลจลน และการสืบสานตำนานลูกหลานไทลื้อ ที่ส่งผลให้ค่านิยมการแต่งกายแบบไทลื้อได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งในช่วงสิบปีที่ผ่านมา (สุพิน วงค์ชัย, 2564, 17 พฤศจิกายน) จนเกิดการรื้อฟื้นชุดแต่งกายแบบไทลื้อในงานแต่งงาน และกระบวนการในประเพณีการแต่งงานแบบไทลื้อขึ้นทั้งงานครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2543 โดยไม่ได้มีเพียงบ่าวสาวที่ทำการสวมใส่ชุดไทลื้อ หากแต่แขกทั้งงานได้พร้อมใจกันสวมชุดไทลื้อ จนเกิดเป็นภาพอันน่าประทับใจ และกลายเป็นงานแต่งงานในฝันของหญิงสาวชาวไทลื้อในหมู่บ้าน (สมเกียรติ วงค์ชัย, 2563, 22 กรกฎาคม)

ภาพที่ 18 บรรยากาศงานแต่งงานแบบไทลื้อ

ปัจจุบันในงานประเพณีต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะงานบุญจุลกฐิน ชาวบ้านศรีดอนชัยแทบทุกคนทั้งที่อาศัยอยู่ในชุมชนศรีดอนชัย หรือออกไปทำงานต่างถิ่น มักจะพร้อมใจกันมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ถือเป็นโอกาสหนึ่งที่ชาวบ้านจะได้แสดงอัตลักษณ์ไทลื้อ เช่น เครื่องแต่งกาย อาหาร การละเล่น การแสดง โดยด้านการแต่งกายของผู้หญิงนั้น เห็นได้ชัดว่าได้เริ่มหันกลับมานิยมผ้าทอลายเกาส์แบบดั้งเดิมของบ้านศรีดอนชัยมากขึ้นเรื่อยๆ โดยการนุ่งผ้าขึ้นลายเกาส์ในงานสำคัญของชุมชน เป็นการแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาวไทลื้อบ้านศรีดอนชัยที่ชาวบ้านภาคภูมิใจ และในขณะเดียวกัน ผ้าขึ้นเหล่านี้อีกก็เป็นผลงานทอของผู้หญิงเอง จึงเป็นการแสดงฝีมือการทอแก่ผู้อื่น ส่งเสริมให้เกิดกระแสนิยมการนุ่งผ้าเกาส์เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้มีการผลิตผ้าทอลายเกาส์ทั้งแบบดั้งเดิม และการรังสรรค์ผ้าทอลายเกาส์ลายใหม่ๆ อย่างแพร่หลายและต่อเนื่อง

บทสรุป

ผ้าทอไทลื้อศรีดอนชัย มีความงดงามโดดเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น มีกระบวนการสร้างสรรค์และออกแบบให้สอดคล้องเหมาะสมกับยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ด้วยการร้อยเรียงลวดลายดั้งเดิม จนถึงการออกแบบลวดลายใหม่และผสมเทคนิคอื่นเพื่อให้เกิดความงดงามตระการตายิ่งขึ้น ซึ่งการจะสร้างอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผ้าทอไทลื้อดังกล่าวไม่ได้พัฒนาเพียงด้านเทคนิคและลวดลายโดยช่างทอเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการที่ร่วมมือกันทั้งชุมชนในการกระตุ้นผ่านแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนรวมถึงประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จนทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และตระหนักรู้ถึงคุณค่าของผ้าทอลายเกาส์ในฐานะที่เป็นมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ให้คนในชุมชนซาบซึ้งว่าผ้าทอลายเกาส์ของบ้านศรีดอนชัยมีความงดงามโดดเด่นแตกต่างจากชุมชนไทลื้ออื่นๆ เป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่น่าภาคภูมิใจ กระบวนการของบ้าน

ศรีดอนชัยจึงเป็นกระบวนการพัฒนาเอกลักษณ์ผ้าทออย่างสร้างสรรค์ และเป็นการสืบสานอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคงส่งผลให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง (References)

- ทรงศักดิ์ ปรารค์วัฒนากุล. (2559). พิพิธภัณฑลั้อยู่ลายคำ: สืบสานสายใยผ้าทอไทลื้อ. เชียงราย: พิพิธภัณฑลั้อยู่ลายคำ.
- เมธพร สิงหนันท์. (2564). ผ้าโบราณทางพระพุทธศาสนา. ใน *มรดกวัฒนธรรม ศิลปกรรมวัดปงสนุก*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- กนกวรรณ วงค์ชัย. (2563, 8 เมษายน). ช่างทอผ้าบ้านศรีดอนชัย [บทสัมภาษณ์].
- แว่นแก้ว ภิรมย์พลัด. (2563, 11 เมษายน). ประธานกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านศรีดอนชัย [บทสัมภาษณ์].
- สมเกียรติ วงค์ชัย. (2563, 22 กรกฎาคม). ช่างทอผ้าบ้านศรีดอนชัย [บทสัมภาษณ์].
- สุพิน วงค์ชัย. (2564, 17 พฤศจิกายน). ช่างทอผ้าบ้านศรีดอนชัย [บทสัมภาษณ์].
- เสาวลักษณ์ วงค์ชัย. (2564, 10 ตุลาคม). ช่างทอผ้าบ้านศรีดอนชัย [บทสัมภาษณ์].